

REDACTIONEEL

Bestuurswetenschappen 70 jaar: de mannen (en een vrouw) van het eerste uur^{*}

Rik Reussing

Dit jaar (2016) beleven we de 70ste jaargang van ons tijdschrift Bestuurswetenschappen.¹ De eerste volledige jaargang was 1947, maar het eerste nummer verscheen al in november 1946. Afgelopen maand heeft Bestuurswetenschappen dus haar 70-jarig bestaan mogen vieren. Een mooie leeftijd om nog even stil te staan bij het begin: 70 wordt immers al snel het nieuwe 65. Ook een mooie gelegenheid om respect te betuigen aan degenen die onder moeilijke omstandigheden (de gevolgen van de oorlog en de enorme taak van de wederopbouw) betrokken waren bij de start. Tegelijk is dat eerbetoon ook een indrukwekkende 'wie-is wie' van de Nederlandse (en deels internationale) bestuurswetenschappen op dat moment, met veel markante en invloedrijke figuren. Het begon als een tweemaandelijks tijdschrift, uitgegeven onder auspiciën van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), van de Vereniging voor Administratief Recht (VAR) en van het Instituut voor Bestuurswetenschappen (IBW). Deze oorsprong laat meteen drie belangrijke (nog steeds actuele) kenmerken van het tijdschrift zien: (a) de gerichtheid op het lokaal bestuur, (b) de speciale aandacht voor juridische vraagstukken, (c) het streven om gebruik te maken van de kennis van meerdere wetenschappelijke disciplines (naast recht bijvoorbeeld politicologie, sociologie en economie).

Aan de wieg van Bestuurswetenschappen stond *prof. dr. G.A (Gerrit) van Poelje*.² Hij was ook de eerste hoofdredacteur (maar liefst 20 jaar lang tot en met 1966) en drukte meteen zijn stempel op het allereerste nummer. In zijn inleiding bij dat eerste nummer (Van Poelje, 1946: 1-3) zet hij Bestuurswetenschappen neer als een *vrije tribune* voor de gedachtewisseling over de theoretische en praktische

* Dit redactioneel is geschreven met medewerking van hoofdredacteur Bas Denters.

- 1 Zie ook de bundel onder redactie van oud-redacteur Huib de Jong (1998) over 50 jaar Bestuurswetenschappen, met bijdragen van Jos Raadschelders, Aris van Braam, Dick Ruiter en Huib de Jong. De auteurs bedanken Dick Ruiter (een andere oud-redacteur van Bestuurswetenschappen) voor zijn waardevolle suggesties.
- 2 Gerrit van Poelje (1884-1976) was een Nederlands ambtenaar, rechtsgeleerde en bestuurskundige. Hij kan worden beschouwd als de grondlegger van de bestuurskunde in Nederland. Van 1928 tot 1933 was hij bijzonder hoogleraar in de bestuurswetenschap (enkelvoud) aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam, de latere Erasmus Universiteit. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zat hij gevangen in Scheveningen en was hij geïnterneerd in diverse kampen in Duitsland. Tot 1946 was hij lid van de Vrijzinnig-Democratische Bond, daarna van de PvdA. Hij was van 1945 tot zijn pensionering in 1958 lid van de Raad van State. Zie Snellen (1988) en Nelissen e.a. (2004: 80-83).

Rik Reussing

vraagstukken van het openbaar bestuur. Het moest een *verenigingspunt* worden voor allen die bij het Rijk, de provincies, gemeenten, waterschappen, of waar ook, verantwoordelijkheid dragen voor de herbouw en de nieuwe oriëntatie van het Nederlandse openbaar bestuur na de Tweede Wereldoorlog. Het tijdschrift moest ook een *schakel* zijn tussen het hoger onderwijs en de praktijk, tussen de overwegend theoretische bezinning en het overwegend praktische beleid. Opvallend is verder de *internationale oriëntatie* van het tijdschrift. Niet alleen door aandacht te besteden aan buitenlandse toestanden en buitenlandse literatuur, maar ook door buitenlanders zelf aan het woord te laten. De eerste jaargang bevat daarom ook een bijdrage van *dr. O. (Oskar) Leimgruber*³ in het Duits (verspreid over twee nummers over het zelfbestuur van grote steden in Zwitserland) en twee bijdragen in het Frans van *L. (Léo) Hamon*⁴ (over de Franse gemeenten na de Tweede Wereldoorlog) en *J. (Jean) Trouvé*⁵ (over de leiding van de ambtelijke dienst). Ook is er ruime aandacht voor de bestuurlijke en de stedelijke ontwikkelingen in Engeland en België.

Naast zijn inleiding bevatte het allereerste nummer van Bestuurswetenschappen ook een artikel van Gerrit van Poelje zelf over de nieuwe organieke wetgeving, de wetgeving die betrekking heeft op de organen en de organisatie van de staat en zijn onderdelen. *Prof. dr. A.M. (André) Donner* (hoogleraar staatsrecht aan de Vrije Universiteit, rechter bij het Europese Hof van Justitie en vader van de vicevoorzitter van de Raad van State Piet-Hein Donner) schreef in dat eerste nummer over administratiefrechtelijke nulliteiten, de mogelijkheid tot het vernietigen van besluiten van een bestuursorgaan. Een derde artikel was van *mr. dr. J. (Joris) in 't Veld*, een sociaaldemocratisch politicus (als burgemeester van Zaandam in 1941 ontslagen vanwege de Februaristaking, van 1945 tot 1948 weer burgemeester van Zaandam, van 1948 tot 1952 was hij minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting) en een vooraanstaand bestuurskundige (hij was buitengewoon hoogleeraar bestuurswetenschappen aan het Internationaal Instituut voor Sociale Studies te Den Haag van 1955 tot 1965). Dat artikel was de eerste in een serie van twee over het vraagstuk van de gemeentelijke indeling. Hij schreef in de eerste jaargang ook een preadvies voor het congres van de VNG over 'de zelfstandige gemeente'. De beide andere preadviezen waren van *J.J.G. (Joost) Boot* (hij schreef in 1967 een boek over zijn periode als 'burgemeester in bezettingstijd', was burgemeester van de gemeenten Winsum, Wisch, Ede en Hilversum) en *mr. W. (Willem) baron*

- 3 Oskar Leimgruber (1886-1976) was een Zwitsers jurist en politicus. Hij werd in december 1943 tot bondskanselier gekozen. Hij trad op 1 januari 1944 in functie en bleef bondskanselier tot 1951. Leimgruber was in 1930 medeoprichter van het *Institut international des sciences administratives* (Internationaal Instituut voor de Bestuurskunde) te Brussel.
- 4 Léo Hamon (1908-1993) werd onder de naam Lew Goldenberg in Parijs geboren als zoon van Russische ballingen. Hij was één van de leiders van het Joodse verzet in Frankrijk tijdens de Tweede Wereldoorlog en had een carrière als advocaat en politicus. Zijn zoon Francis Hamon was van 1988 tot 2009 hoogleraar constitutioneel recht in Parijs.
- 5 Jean Trouvé was onderdirecteur van het bureau van de Franse ambtelijke dienst. Hij schreef over dit bureau later ook het artikel 'The French civil service office' in *Public Administration Review*, 1951/3, p. 180-186. In dat artikel vergelijkt hij het bureau van de Franse ambtelijke dienst met de Civil Service Commission in de Verenigde Staten.

Michiels van Kessenich (van 1937 tot 1967 de langstzittende burgemeester van Maastricht, hij nam noodgedwongen tijdens de oorlogsjaren afstand van zijn ambt tussen 1941 en 1944, hij zette zich in om de oorlogsschade in Maastricht te herstellen). Behalve de drie preadviezen verschenen ook de discussies over deze preadviezen in de eerste jaargang van Bestuurswetenschappen.

Naast een ruim aantal juridische artikelen valt in de eerste jaargang van Bestuurswetenschappen de grote variëteit aan onderwerpen op, waarvan de meeste ook nu nog actueel zijn.

- De verhouding tussen bestuurder en bestuurde komt aan bod in artikelen van *dr. J.W. (Jan Willem) Noteboom* (van 1946 tot 1958 burgemeester van Voorburg, als directeur van de dr. A. Kuypertstichting hield hij tijdens de oorlog contact met de ARP-burgemeesters over hun opstelling ten opzichte van de bezetter) en *mr. dr. C.N.M. (Constant) Kortmann* (in 1941 werd hij door de bezetter ontslagen als burgemeester, na de oorlog was hij burgemeester in Weert en Breda, Commissaris van de Koningin in Noord-Brabant van 1959 tot 1973, zoon Tijn Kortmann was hoogleraar staatsrecht aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, zoon Bas Kortmann was daar hoogleraar burgerlijk recht en werd later rector-magnificus, en zijn zoon Yvo Kortmann was burgemeester in verschillende Noord-Brabantse gemeenten).
- De schaalproblematiek kwam aan de orde in twee artikelen. *Mr. L.R.J. (Rolly) ridder van Rappard*⁶ (van 1939 tot 1971 was hij burgemeester van Gorinchem, met een onderbreking tussen 1943 en 1945, omdat hij zich tegen de Duitse Arbeitseinsatz had gekeerd) schreef over gewestelijke samenwerking, *drs. W.F. (Wim) Geyl* (zoon van historicus Pieter Geyl, was een fysisch geograaf en stedenbouwkundige, later verhuist hij naar Australië en wordt hij hoogleraar in de geomorfologie) over organisatorische aspecten van de wijkgedachte.
- Ook de rijksoverheid kwam aan bod. Over de grenzen van het budgetrecht van de Staten-Generaal schreef *mr. J.M. (Jan) Kan* (topambtenaar en minister van Binnenlandse Zaken en Landbouw, vader van de cabaretier van Wim Kan, die zoals bekend tijdens de oorlog als dwangarbeider werkte aan de Birma-spoorweg), over de minister-president *dr. M.J. Max Prinsen* (toenmalig secretaris-generaal van het ministerie van Binnenlandse Zaken en later Commissaris van de Koningin in de provincie Noord-Holland van 1954 tot 1964).
- Over de systematische studie van het staatsrecht ging het artikel van *dr. J.R. (Johannes) Stellinga* (bijna heel zijn leven verbonden aan de Raad van State, in 1945 secretaris van de verklaringscommissie-Beelaerts van Blokland ter 'zuivering' van de Staten-Generaal), over de aard en het karakter van het administratief recht schreef *mr. A. (Antonie) Kleijn* (tussen 1946 en 1959 burgemeester van Meppel, met een onderbreking in 1952 als VN-afgezant in

6 'Ridder Van Rappard', zoals hij gemeenzaam werd genoemd, had een autoritaire stijl van leidinggeven, wat ook paste in zijn maatschappijbeeld. Meermalen kwam hij in conflict met de gekozen wethouders, maar in en buiten de gemeente Gorinchem genoot hij een zekere populariteit. Als burgemeester handhaafde hij er met harde hand de goede zeden. Meermalen verbood hij toneel- en filmvoorstellingen, wanneer die naar zijn oordeel daarmee in strijd waren.

Rik Reussing

Paraguay, vanaf 1957 buitengewoon hoogleraar bestuurswetenschap te Rotterdam).

- Meer specifiek over de administratieve rechtspraak en het administratief toezicht in België en Nederland schreven de Nederlander *prof. mr. C.W. (Carl) de Vries* (hij was hoogleraar in het staats-, administratief- en arbeidsrecht aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam) en de Vlaming *A.J. (André) Mast* (hij was onder meer kabinetssecretaris bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en staatsraad in België).
- Over de grondslagen van de sociale verzekering in Nederland schrijft *dr. S. (Salomon) Mok*. Hij was voor de SDAP lid van de gemeenteraad in Amsterdam, arbeidsrechtjurist in dienst van de NVV en privaat-docent in het arbeidsrecht aan de Universiteit Utrecht. Hij overleefde in de oorlog de kampen Westerbork en Theresienstadt, maar overleed al in 1948.
- Ook bij *prof. mr. A. (Adriaan) Koelma* (in 1933 lector bestuurswetenschap te Rotterdam, lid van het verzet en gedetineerd in concentratiekamp Sachsenhausen, gemeentesecretaris en burgemeester van Alkmaar) heeft de oorlog veel sporen nagelaten. Hij overleed in 1952 als 'slachtoffer van de oorlog', al was hij geen direct oorlogsslachtoffer. Zijn intrede als hoogleraar uit 1946 ging over de relatie tussen ideologie en bestuursstelsel.⁷ Hij schreef in 1947 in Bestuurswetenschappen (in het vierde nummer) over een 'grid' in miniatuur: de elektriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland in de vorm van een NV. Deze NV vergeleek hij met de 'Central Electricity Board' in Engeland, die het mogelijk maakte in heel Engeland een koppelnet aan te leggen (het 'grid'). Als voorzitter van de staatscommissie-Koelma (september 1947) stelde hij later dat jaar voor om districten (met een rechtstreeks gekozen districtsraad en met een eigen huishouding die beperkt is tot het opgedragen belangencomplex, gemeenten blijven bevoegd voor de overgebleven taken) in te stellen naast en in aanvulling op de gemeenten.⁸ Dit voorstel heeft het niet gehaald uit angst bij het parlement en de minister voor een vierde bestuurslaag. Uiteindelijk is in 1950 de Wet Gemeenschappelijke Regelingen (WGR)

7 Adriaan Koelma bekleedde in Rotterdam tot 1948 de buitengewone leerstoel bestuurswetenschap (in samenhang met het provincie- en gemeenterecht) die tussen 1928 en 1933 werd bekleed door Gerrit van Poelje. Koelma (1946) betoogde dat het eigen karakter van het Nederlandse bestuursstelsel in de tragische jaren van de oorlog scherper naar voren kwam door de confrontatie met de ideologie van de Duitse bezetter. Het contrast met zijn openbare les als lector in 1934 is groot. Toen zei hij nog, aan de hand van een beschrijving uit februari 1934 vanuit het nationaalsocialistische gedachtegoed, dat het inzicht in en de formulering van de gemeentelijke taak bij zo uiteenlopende ideologieën merkwaardig veel overeenstemming vertoont en onafhankelijk is van het bestuursstelsel (Koelma, 1934: 24-27).

8 De opvattingen van Koelma sluiten aan bij het voorstel over specifieke (geen algemene) districten die Gerrit van Poelje, een tegenstander van de WGR, al in 1922 deed (zie Snellen, 1988: 65, 435 noot 15). Overigens zijn districten bij Koelma niet bedoeld als vierde bestuurslaag, maar brengt het district slechts een differentiëring in de plaatselijke bestuursmogelijkheden door bepaalde openbare taken te behartigen. Het district introduceert namelijk slechts een ander, samengesteld type van plaatselijk bestuur, dat een groter gebied bestrijkt (zie Boeren, 1963: 341-346).

ingevoerd, met als eindresultaat een ‘lappendeken’ van samenwerkingsverbanden (Ruiter, 1976: 22-23; Dijk, 2000: 64-67).

- Een bijzondere bijdrage is natuurlijk die van *dr. S.O. (Ot) van Poelje* (zoon van Gerrit van Poelje) over het Engelse stedenbouwrecht. Van 1946 tot 1952 (dus bij het schrijven van dit artikel) was hij ambtenaar op het ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting. Hij was later directeur van de VNG, hoogleraar in Delft (stedenbouwrecht) en in Amsterdam (staats- en administratief recht) en directeur van het Instituut voor Bestuurswetenschappen.
- Er zijn twee bijdragen over de gemeentelijke financiën. *Gerrit van Poelje* zelf schreef over 100 jaar plaatselijke begroting, *J. (Johannes) Walch* (hij was administrateur en wethouder van gemeentefinanciën in Amsterdam) over de financiën van Amsterdam sinds 1913.
- Over het onderwerp ‘rechter en noodwetgeving’ gaat de bijdrage van *prof. mr. W.G. (Willem) Vegting*. Tussen 1917 en 1930 werkte hij op de secretarie van Amsterdam, tussen 1930 en 1945 als secretaris van de dienst handelsinrichtingen van de gemeente Amsterdam en in 1946 als directeur van de afdeling onderwijs. Vanaf 1947 was hij al buitengewoon hoogleraar, vanaf 1949 tot zijn dood in 1956 de eerste houder van een gewone leerstoel in het administratief recht in Nederland aan de Universiteit van Amsterdam.
- De twee laatste bijdragen gaan over de recente onderwijswetgeving, de Education Act 1944 in Engeland van *mr. A.G. (Fred) Lissauer* (hij was voor de oorlog advocaat, in de oorlog secretaris van de adviescommissie voor het onderwijs van de Joodse Raad en werkte na de oorlog bij de afdeling onderwijs van de gemeente Amsterdam) en de crisis van de openbare onderstand in België, een soort voorloper van de bijstand, van de Vlaming *dr. J. (Josse) Mertens* (doctor in de rechten en de politieke en diplomatieke wetenschappen en docent administratief recht aan de Katholieke Universiteit Leuven).⁹

Naast de artikelen bevatte deze eerste jaargang van Bestuurswetenschappen ook een groot aantal *boekbesprekingen*. Ook hieruit blijkt weer de internationale oriëntatie van het tijdschrift. In het eerste nummer neemt *Gerrit van Poelje* de boekbesprekingen zelf voor zijn rekening. Hij bespreekt twee boeken van de Franse auteur *Marcel Waline* (politicaloloog en jurist, in de oorlog een openlijk tegenstander van het Vichy-regime, Gaullist en later lid van het Franse constitutionele hof) over recht en individualisme, over de burgerlijke vrijheden, en een elementair handboek administratief recht. Zijn andere bespreking betreft boeken van en over de Ierse schrijver *George Bernard Shaw* (1856-1950). Over zijn leven en werk gaat ‘Aspects of Bernard Shaw’s Life & Work’ (1946) van diverse auteurs, verschenen ter gelegenheid van zijn 90ste verjaardag. Het boek van Shaw zelf gaat over zijn politieke opvattingen. Hij was pacifist (hij was tegen de deelname van Enge-

9 Joseph Marie Honoré Charles Mertens de Wilmars (1912-2002) werd later Belgisch volksvertegenwoordiger voor de CVP en voorzitter van het Europees Hof van Justitie. Hij was kleinzoon van de brouwer Henri Mertens en zoon van hoogleraar Albert Mertens. Met zijn vier broers en oom verkreeg Josse Mertens in 1950 het recht hun familienaam te mogen wijzigen in Mertens de Wilmars. In 1985 werd hem de persoonlijke titel van baron verleend. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij officier in het Belgische leger en lange tijd krijgsgevangene.

Rik Reussing

land aan de Eerste en de Tweede Wereldoorlog) en socialist. In het boek 'Everybody's political what's what?' (1944) ziet hij in het staatscollectivisme de oplossing voor alle problemen.

Zijn overige boekbesprekingen in de eerste jaargang gaan alle over internationale boeken en laten een voorliefde zien voor publicaties over Engeland, de VS en de problematiek van de grote stad:

- 'The future of government' (1946) van de gerenommeerde Engelse, maar in Roemenië geboren politicoloog *Herman Finer*, die lang aan de Universiteit van Chicago doceerde.
- 'Het Kongoleesch burgerlijk recht I. De personen en internationaal privaatrecht' (1945) van *Maurice Verstraete* (hoogleraar aan de Koloniale Hogeschool van België) en *Gérard Desolre* (hij was advocaat, voorzitter van de commissie voor erkenning van het verzet te Antwerpen en voorzitter van de oorlogsraad te Mechelen).
- 'De geschillen van bestuur naar Belgisch recht' (1946) van *André Mast*. We kwamen hem net al tegen als auteur van een van de artikelen in de eerste jaargang.
- 'City development, studies in disintegration and renewal' (1945) van *Lewis Mumford*. De Amerikaanse filosoof, historicus en literatuurcriticus is vooral bekend van zijn studie van steden en stedelijke architectuur en door zijn pionierswerk binnen de techniekfilosofie.
- 'The city, its growth, its decay, its future' (1943) van *Eliel Saarinen*, een Fins architect, stedenbouwkundige en grafisch ontwerper. Eliel Saarinen was een van de voornaamste vertegenwoordigers van de Finse Jugendstil. Zijn hoofdwerk is het hoofdstation van Helsinki.
- 'Town planning and road traffic' (1942) van *Sir Herbert Alker Tripp*. De auteur was een senior Brits politiemann die tussen 1932 en 1947 diende als assistent-commissaris (de derde hoogste rang) van de 'London Metropolitan Police'.
- 'Municipal and private enterprise housing' (1945) van *Captain Richard Reiss* (lid van de 'Central Housing Advisory Council', adviescommissie voor de Britse minister; tijdens de Eerste Wereldoorlog raakte hij in Mesopotamië gewond door een schot in de longen).
- 'The English local government system' (1946) van de hand van *John Herbert Warren*. Hij was advocaat en (van 1946 tot 1957) algemeen secretaris van de 'National and Local Government Officers Association', de Engelse ambtenarenvakbond. In 1954 werd hij als burger benoemd tot officier in de 'Order of the British Empire'.
- Aparte aandacht krijgt het openbare rapport 'Conseil d'Etat, Etudes et documents' (1947) over de Raad van State in Frankrijk. Dit rapport verscheen sindsdien jaarlijks en is opgezet door *René Cassin*. Hij was een Franse jurist, hoogleraar in de rechten en rechter. Hij diende als soldaat in de Eerste Wereldoorlog. In 1968 ontving hij de Nobelprijs voor de Vrede voor zijn hulp bij het opstellen van de Universele verklaring van de rechten van de mens.

De overige boekbesprekingen in de eerste jaargang zijn van andere auteurs:

- *Prof. dr. A.M. (André) Donner* bespreekt 'Systematische staatsrechtstudie' (1945) van de hand van *dr. J.R. (Johannes) Stellinga*. Beide auteurs kwamen we ook al eerder tegen als schrijver van een artikel in de eerste jaargang van Bestuurswetenschappen.
 - Twee boekbesprekingen over arbeidsrecht zijn van de hand van *prof. mr. J.J.M. (Joop) van der Ven*. Hij was buitengewoon hoogleraar arbeidsrecht aan de Universiteit Utrecht vanaf 1 april 1947. De eerste over 'Vrijheid en gebondenheid in het arbeidsrecht' (1946) van *dr. S. (Salomon) Mok*. Hem kwamen we ook al eerder tegen, dit is zijn openbare les als docent aan de Universiteit Utrecht. De tweede ging over 'De ontplooiing van het individu in het arbeidsrecht' (1946) van *mr. N.E.H. (Nicolaas) van Esveld* (later hoogleraar arbeidsrecht en sociaal recht te Rotterdam, Groningen en Leiden).
 - *Mr. dr. J. (Johannes) van der Poel* (directeur van de Rijksbelastingacademie te Rotterdam, later in combinatie met de functie van hoogleraar in het belastingrecht, en stichter van het Belasting & Douane Museum) bespreekt de bundel 'Fiscale ervaringen in bezettingstijd' (1946) onder redactie van *prof. dr. P.J.A. (Pieter) Adriani*. Adriani was vanaf 1938 tot zijn pensionering in 1950 hoogleraar belastingrecht aan de Universiteit van Amsterdam. In de oorlogsjaren bleef Adriani als hoogleraar op zijn post, ook nadat hij wegens gebrek aan belangstelling de colleges moest staken. Regelmatig werden, in vele gevallen clandestien, tentamens afgenomen en werden studenten in hun studie begeleid. Na de sluiting van de Leidse universiteit namen ook veel Leidse studenten hun toevlucht tot Adriani. In de oorlog was hij ook actief bij het helpen van Joodse landgenoten en de verspreiding van illegale literatuur.
 - De boekbespreking van *mr. J.V. (Jan) Rijpperda Wierdsma* (ambtenaar van de provincie Gelderland, later werd hij hoogleraar staatsrecht en rector-magnificus aan de Universiteit Leiden, lid van de Raad van State) betreft 'Het Nederlandsch provinciaal recht' (1946) van *prof. mr. R. (Roelof) Kranenburg* (vanaf 1914 hoogleraar staats- en administratief recht in Amsterdam, vanaf 1937 in Leiden, en een autoriteit op het gebied van het staatsrecht).
 - *Mr. S.J. (Sybrandus) Fockema Andreae* (in 1946 werd hij benoemd tot rijksarchivaris bij het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, ondanks schorsing en ontslag na de oorlog wegens zuiveringsmaatregelen en publiceerde veel op het terrein van waterschapsgeschiedenis¹⁰) bespreekt 'Publiek domein en zaken buiten den handel' (1946) van de hand van, en hem kwamen we ook al eerder tegen, *prof. mr. W.G. (Willem) Vegting*.
 - *Mr. D. (David) Simons* (hij overleefde de Duitse kampen te Barneveld, Westerbork en Theresiënstadt, werd buitengewoon hoogleraar bestuurswetenschappen van 1948 tot 1957, als opvolger van Adriaan Koelma, en hoogleraar staats- en administratief recht van 1957 tot 1972 te Rotterdam, en had een
- 10 Hij was een volle neef van *mr. dr. J.P. (Joachimus) Fockema Andreae*, een zeer geliefd wethouder (1907-1914) en burgemeester (1914-1933) van de gemeente Utrecht en daarna Commissaris van de Koningin in de provincie Groningen (1933-1937). Deze Joachimus publiceerde in 1912 als jong wethouder het eerste Nederlandse boek over stedenbouw en in 1940 het boekje 'Gemeentelijke bestuurskunde. Een voorlopige verkenning van het arbeidsveld', twee jaar voor de 'Algemene inleiding tot de bestuurskunde' van Gerrit van Poelje (zie ook Nelissen e.a., 2004: 101-102).

belangrijk aandeel in de grondwetsherziening van 1983) schreef over 'De opbouw van het bestuursapparaat' (1945) van *dr. A. (Albert) Winsemius* (econoom en topambtenaar bij het ministerie van Handel en Nijverheid, speelde een belangrijke rol in de wederopbouw van Nederland en later in de economische ontwikkeling van de stadstaat Singapore, vader van de latere minister Pieter Winsemius).

- *Prof. mr. N. (Nicolaas) Okma* (in de oorlog was hij betrokken bij en gaf hij leiding aan het verzetswerk, hij zat gevangen in Scheveningen en het kamp St. Michielsgestel, waar hij werkte aan zijn dissertatie, na de oorlog werd hij al gauw hoogleraar privaatrecht aan de Vrije Universiteit) schreef over het Franstalige werk 'Du droit civil au droit publique à travers les personnes, les biens et la responsabilité civile' (1945) van *René Savatier* (hij zat ook gevangen voor zijn verzetswerk, hij was tussen 1920 en 1963 hoogleraar privaatrecht te Poitiers en kreeg in 1958 een eredoctoraat aan de Katholieke Universiteit Nijmegen).
- De laatste boekbespreking is van *H.A. (Henri Alwin) Foyer* (vanaf 1946 werkzaam bij het Centraal Planbureau (CPB) onder leiding van Jan Tinbergen,¹¹ vanaf 1953 bij de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal (EGKS) in Luxemburg; in de oorlog correspondeerde hij met collega-econoom Eduard van Cleeff en diens vrouw Alice, die concentratiekamp Theresienstadt overleefden, al stierf zij reeds in 1947) over 'Building and planning' (1945) van *G.D.H. (George) Cole*, een befaamd Engels politiek theoreticus, econoom, schrijver en historicus. Cole was een pleitbezorger voor de 'Co-operative movement'. Tijdens de Eerste wereldoorlog was hij gewetensbezwaarde en was hij betrokken bij de campagne tegen de dienstplicht. In 1938 verliet hij dit pacifistische standpunt, omdat 'Hitler hem hiervan had genezen'. Vanuit bestuurskundig standpunt is hij interessant, omdat hij een inspirator is voor de herleving van het ideaal van de associatieve democratie (zie Hirst, 1994: 45-46).

Naast de auteurs moeten uiteraard ook *de leden van de (kern)redactie* uit de begintijd worden genoemd (Raadschelders, 1998: 38-39). Een aantal van hen kwamen we al eerder tegen. Naast de hoofdredacteur (redactievoorzitter) *prof. dr. G.A (Gerrit) van Poelje* zijn dat *prof. dr. A.M. (André) Donner*, *mr. J.M. (Jan) Kan*, *prof. mr. A. (Adriaan) Koelma*, *mr. dr. C.N.M. (Constant) Kortmann*, *mr. J.V. (Jan) Rijperda Wierdsma*, *mr. D. (David) Simons*, *prof. mr. W.G. (Willem) Vegting* en *prof. mr. C.W. (Carl) de Vries*. De andere redacteuren van het eerste uur waren *N. (Nicholas)*

11 Henri Foyer was op het CPB secretaris van de afdeling Planhuishoudkunde, die onder leiding stond van Eduard van Cleeff, die er als religieus-socialist andere economische ideeën (die overeenkomen met het personalisme van Willem Banning, doorbraak-socialist en mede-oprichter van de PvdA) op nahield dan de plansocialist Jan Tinbergen. De ideeën van Tinbergen kregen al snel de overhand en de afdeling van Van Cleeff leidde een marginaal bestaan. Zie het boeiende artikel van Adrienne van den Bogaard in *Gewina* (2001: 255-241). Het gaat hier overigens om een andere familie Van Cleeff dan beschreven in het boek van Auke Kok en Dido Michiels uit 2015 ('De redding van de familie Van Cleeff'); dat gaat over Ernst van Cleeff, zijn vrouw Gretchen en hun dochters Liesel en Nelleke.

Arkema (zoon van een banketbakker, tussen 1938 en 1960 directeur van de VNG, de bezettingstijd was voor het bureau van de VNG een bijzonder moeilijke periode), *ir. A. (Alexander) Bos* (hij was directeur van de dienst Volkshuisvesting en redigeerde in 1946 de bundel 'De stad der toekomst, de toekomst der stad' over de wederopbouw van Rotterdam en de wijkgedachte¹²), *M.A. (Marius) Rein-alda* (PvdA-politicus, van 1945 tot 1947 burgemeester van Haarlem en van 1947 tot 1954 Commissaris van de Koningin in Utrecht), *mr. E.H.J. (Eduard) baron van Voorst tot Voorst* (KVP-politicus, van 1935 tot 1946 lid van Gedeputeerde Staten in Gelderland, van 1945 tot 1957 burgemeester van Tilburg) en *ir. H.B.J. (Her-man) Witte* (KVP-politicus, krijgsgevangene in mei 1940, burgemeester van Bergen op Zoom van 1946 tot 1952, minister van Volkshuisvesting van 1952 tot 1959 en van 1966 tot 1967 in het kabinet-Zijlstra, burgemeester van Eindhoven van 1959 tot 1973). Deze mannen werden ondersteund door de enige vrouw, de secretaresse van de redactie *mej. mr. H.J.D. (Hermine) Revers*.¹³ Ze was hoofdambtenaresse (sinds 1928) en directeur (van 1958 tot 1962) van de VNG en secretaris-generaal (van 1962 tot 1964) van de International Union of Local Authorities (IULA). Ze hield een oorlogsdagboek bij (met een lange opsomming van oorlogsgebeurtenissen) en was lid van de Staatscommissie tot herziening van de grondwet.

Behalve een eerbetoon is deze terugblik naar de mannen (en de enige vrouw) van het eerste uur in een aantal gevallen ook een eerherstel. Dat geldt zeker voor *Adriaan Koelma*, die met zijn voorstel tot districtsvorming zijn tijd ver vooruit was (zie Ruiter, 1976: 23). In veel verwijzingen naar zijn rapport wordt klakkeloos aangenomen dat hij in de vorm van districten een vierde bestuurslaag *tussen* de provincies en de gemeenten voorstelde.¹⁴ Een populaire historische vraag is wat er zou zijn gebeurd als een bepaalde gebeurtenis niet of juist wel had plaatsgevonden ('counterfactual history'). Waren de zaken dan anders gelopen? Als er was gekozen voor de invoering van districten à la Koelma in plaats van de WGR, was er dan

- 12 Het door Alexander Bos gestimuleerde concept van de wijkgedachte is afkomstig van Clarence Perry. Deze Amerikaanse socioloog, stedenbouwkundige en auteur was van mening dat de sociale verbroekeling en de massificatie, veroorzaakt door de grote stad, kon worden tegengegaan door de bewoners in duidelijk begrensde 'neighbourhoods' onder te brengen. Hierdoor zou een gevoel van geborgenheid en een rijk gemeenschapsleven ontstaan.
- 13 Juffrouw Revers, zoals zij in haar lange leven bekendstond (alleen haar vrienden noemden haar Heppie), was de jongste dochter van een Dordtse boekhandelaar. Zij had in Leiden vlot rechten gestudeerd, was drie jaar advocaat geweest en had een paar jaar gewerkt op het Internationaal Juridisch Instituut. Zij was een talenwonder. Zij sprak vloeiend Frans, Duits, Engels, Spaans en Italiaans en kon zich ook goed redden in de Scandinavische talen. Ze was zeer belesen, vooral in de Franse literatuur. Daarbij was zij een dominante persoonlijkheid die zich van al haar erudiete kwaliteiten goed bewust was. Na de oorlog trok de VNG een nieuwe generatie juristen aan, die grote bewondering hadden voor juffrouw Revers, of, zoals ze stiekem zeiden, tante Heppie. Vooral de jonge vrouwen keken torenhoog tegen haar op. Zij had het immers gemaakt in de door mannen gedomineerde wereld (Hillenius, 2000).
- 14 Of een district à la Koelma een vierde bestuurslaag kan worden genoemd, is een definitiekwestie. Uiteindelijk komt het aan op de taak- en bevoegdheidsverdeling tussen het district en de districtsgemeenten. Een informatief overzicht van de discussie en de standpunten op dit gebied geeft Van Ham-Wagner (1972: 113-117).

Rik Reussing

ook nog behoefte geweest aan grootschalige herindeling? We zullen het nooit zeker weten. Wat we wel weten, is dat in het ‘spel zonder grenzen’ van de bestuurlijke reorganisatie vrijwel alle voorstellen zijn gesneuveld, met uitzondering van het voortschrijdende proces van gemeentelijke herindeling. Een onzer sprak eerder in dit verband over ‘het succes van falend beleid’. Waar andere reorganisatievoorstellen gewoonlijk stranden in het politieke machtsspel, denderd de ‘herindelingstrein’ maar door, ondanks de geringe feitelijke ondersteuning uit het herindelingsonderzoek voor dat beleid (Denters, 1996; zie ook Reussing, 1996, 2012). Het is ook slecht voor de democratie. Uit recent international vergelijkend onderzoek blijkt dat er een significant negatief verband is tussen de omvang van gemeenten en de algemene tevredenheid van de inwoners met hun gemeente (Denters e.a., 2014; Van Houwelingen, 2015).

Vanuit het perspectief van vandaag kunnen we niet anders dan bewondering opbrengen voor de mensen die bij de start van ons tijdschrift hun bijdrage aan de bestuurswetenschappen hebben geleverd: vanuit de bestuurswetenschap in enge zin, maar vooral vanuit andere disciplines. Dat noopt aan de ene kant tot bescheidenheid. Aan de andere kant zien we het ook als een opdracht het werk van ‘de mannen van het eerste uur’ in hun geest (zeker met de nieuwe focus op het lokaal bestuur in de ruime zin van het woord) voort te zetten. De geest die zo treffend is verwoord door Adriaan Koelma in zijn Rotterdamse oratie op de leerstoel van Gerrit van Poelje: *‘De zin der decentralisatie is al in allerlei toonaarden uiteengezet. De betekenis van een bloeiend lokaal bestuur kunnen wij uit onze geschiedenis aflezen. Maar wat de ambtelijke trias beteekende en beteekent voor den feitelijken gang van zaken, blijft gewoonlijk achter de schermen. De hoogste autoriteiten in den lande hebben onlangs stelling genomen tegen de centralisatie. Weet men, dat in de practijk van ons bestuur het de ambtelijke apparaten van provincie en gemeente zijn, die een tegenwicht vormen tegen de centrale administratie; dat het vooral de gemeentelijke practijk is met haar groote ervaring en haar onmiddellijke reacties op het openbare leven, waardoor eenerzijds kostbare bouwstoffen worden aangedragen voor het landsbestuur, maar ook het woord kan worden gesproken, dat aan centraliseerende tendenzen binnenkamers (en wat hebben de vorige oorlog en deze op dat punt wel niet gebracht!) een halt toeroept?’* (Koelma, 1946: 21)

Bij deze opdracht mogen we bedenken dat de bestuurswetenschappen in de afgelopen 70 jaar een enorme ontwikkeling hebben doorgemaakt. In 1946 was er slechts één buitengewoon hoogleraar in de bestuurswetenschap in Rotterdam, de eerste volledige leerstoel kwam pas in 1964 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam (bekleed door de in 2015 op hoge leeftijd overleden Henk Brasz), de eerste reguliere opleiding bestuurskunde startte in 1976 in Enschede aan de Universiteit Twente. Sindsdien is de ontwikkeling in een stroomversnelling terechtgekomen. Aan de meeste universiteiten zijn nu opleidingen bestuurskunde of aan de bestuurskunde verwante opleidingen (Van Twist & Schaap, 1992). Waar de artikelen in de eerste jaargang van Bestuurswetenschappen vooral een beschouwend karakter hadden, met commentaar op de praktijk van het bestuur, kunnen we anno 2016 terugvallen op gedegen wetenschappelijk onderzoek. Ook nu nog

bevat het blad Bestuurswetenschappen essays en andere bijdragen (columns en rubrieken) met beschouwingen over het openbaar bestuur, maar de kern van het blad wordt steeds gevormd door volwaardige artikelen die zijn gebaseerd op het eigen wetenschappelijk onderzoek van de auteurs. De ‘dubbelblinde’ beoordelingsprocedure garandeert daarbij de academische kwaliteit van de artikelen.

In vergelijking met 1946 kunnen we daarbij ook profiteren van de democratisering en emancipatie van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. Zoals uit de titel van deze redactionele bijdrage al blijkt, waren de auteurs in de allereerste jaargang uitsluitend mannen. Vrouwen kwamen alleen aan bod als toehoorders van de oratie van Adriaan Koelma (‘Dames en Heeren Studenten’) en als secretaresse van de redactie (mej. mr. H.J.D. Revers). Uit de namen en de titulatuur is ook af te leiden dat de meeste auteurs veelal afkomstig waren uit de hogere kringen. In het huidige tijdschrift wordt een substantieel percentage (gemiddeld zo’n 15%) van de bijdragen geschreven door vrouwen. Het aandeel van vrouwen in de kernredactie ligt iets hoger. Ondanks de gemaakte vooruitgang zijn vrouwen dus nog steeds sterk ondervertegenwoordigd. Het wachten is ook nog op de eerste vrouwelijke hoofdredacteur. Waar het gaat om de positie van de auteurs op de universiteit, is de emancipatie sneller gegaan. Afgezien van de praktijkbijdragen zien we onder de auteurs in Bestuurswetenschappen hoogleraren, uhd’s, ud’s, onderzoekers, postdocs, promovendi en masterstudenten en zelfs een enkele bachelorstudent.

Een constante factor is de betrokkenheid van de VNG bij het blad en de speciale belangstelling van het blad voor het lokaal bestuur. Lange tijd werd het blad uitgegeven door de VNG, en ook nu nog maakt de VNG de uitgifte mede mogelijk door een jaarlijkse financiële bijdrage. Sinds de overgang in 2014 van Sdu naar Boom Lemma als uitgever is het tijdschrift een ‘tweede leven’ begonnen. We zijn weliswaar teruggegaan van zes naar vier nummers per jaar, maar we zijn nu wel digitaal toegankelijk. Ook is (in afstemming met het zusterblad Bestuurskunde) besloten de focus volledig te richten op het lokaal bestuur in de ruime zin van het woord. Het gaat zowel om het territoriaal (gemeenten en provincies) als om het functioneel gedecentraliseerd bestuur (waterschappen, openbare lichamen en zbo’s), bestuurlijke hulpstructuren (gemeenschappelijke regelingen en dergelijke) en de wereld van lokaal actieve ‘maatschappelijke ondernemingen’ en maatschappelijke initiatieven (voorheen particulier initiatief). Ook het functioneren van netwerken van dit soort organisaties is vanuit het perspectief van het blad relevant. In het blad kunnen ook vraagstukken betreffende de interbestuurlijke verhoudingen en de inrichting, omgangsvormen en bestuurlijke processen in het binnenlands bestuur aan de orde komen. Deze focus komt naar voren in de nieuwe ondertitel van Bestuurswetenschappen: ‘Tijdschrift voor lokaal bestuur’. Het blad heeft een tweeledige doelstelling: het beoogt zowel wetenschappelijke als praktische relevantie.

Naast de wetenschappelijke theorievorming heeft Bestuurswetenschappen dus altijd een open oog gehad voor de bestuurlijke praktijk. In het verleden kwam de binding met de praktijk vooral tot uiting in een aantal vaste kronieken (binnen-

Rik Reussing

lands, buitenlands, bestuurswetenschappelijk, staats- en bestuursrechtelijk) en jurisprudentienummers. In een latere fase waren er de rubrieken Lokaal, Debat en Boeken. Ook proberen we elk jaar via een themanummer of via themabijdragen aan te haken bij het thema van het jaarlijkse VNG-congres. De laatste drie jaar (tot en met het vorige nummer) hadden we een vaste rubriek 'Persoonlijk meesterschap' in samenwerking met de stichting Innovatie, Kwaliteit en Professionaliteit van het Openbaar Bestuur (IKPOB). In deze rubriek werd verslag gedaan van onderzoek dat IKPOB stimuleert en initieert naar de implicaties van trends en ontwikkelingen in het openbaar bestuur voor de werking van organisaties in het publieke domein en de professionele competenties van de medewerkers in die organisaties. Daarbij ging het zowel om externe (in de relatie met beleidspartners en burgers) als interne aspecten (in de relatie met het politiek bestuur en andere medewerkers). Elke aflevering van deze rubriek bevatte ook een reactie op dit onderzoek van professionals uit de bestuurlijke praktijk (zoals gemeentesecretarissen en hoofden van ambtelijke diensten). De rubriek stond onder redactie van *Albert Meijer* (Universiteit Utrecht), *Ruud Viergever* en *Henk Wesseling* (IKPOB). Volgend jaar verschijnt nog een afrondende bijdrage van de hand van de drie redacteuren.

Een ontwikkeling die we tot besluit nog willen vermelden (en ook hier is, als we kijken naar de eerste jaargang, niets nieuws onder de zon), is de internationalisering. In de eerste plaats willen we onze horizon (als Nederlandstalige uitgave) verbreden naar Vlaanderen. Een eerste stap was het opnemen in de redactie van *Herwig Reynaert* van de Universiteit Gent. In de tweede plaats willen we de resultaten van internationaal onderzoek toegankelijk maken via de nieuwe rubriek 'Lokaal internationaal', die wordt verzorgd door *Rik Reussing*. Daarin worden artikelen uit internationale tijdschriften en boeken die interessant zijn voor het lokaal bestuur in Nederland en Vlaanderen gesignaleerd. In de derde plaats willen we internationaal vergelijkende artikelen publiceren over het lokaal bestuur van auteurs uit diverse Europese landen. Een voorbeeld is de serie 'Veranderend lokaal bestuur in vergelijkend perspectief' onder redactie van *Bas Denters* en *Larry Rose* (Denters & Rose, 2002; 2003). We denken zo goed toegerust te zijn voor de komende 70 jaar.

Literatuur

- Bestuurswetenschappen*, tweemaandelijks tijdschrift, eerste jaargang, alfabetisch register van schrijvers, Den Haag: 1947.
- Boeren, J.A., 'Bestuursvoorzieningen voor stedelijke concentraties (II)', *Katholiek Staatkundig Maandschrift*, jaargang 17, 1963/11, p. 341-346 (tweede in een serie van drie artikelen).
- Bogaard, A. van den, 'Economie als wiskundige abstractie of als uitdrukking van zingeving. Strijdende visies bij het ontstaan van het Centraal Planbureau', *Gewina*, 2001/24, p. 225-241.
- Denters, S.A.H., 'Het succes van falend beleid. Het politiek-bestuurlijke succes van gemeentelijk herindelingsbeleid', *Bestuurswetenschappen*, 1996/6, p. 439-455.

- Denters, S.A.H. & L.E. Rose, serie 'Veranderend lokaal bestuur in vergelijkend perspectief', *Bestuurswetenschappen*, 2002/6; 2003/1; 2003/2; 2003/3; 2003/4; 2003/5.
- Denters, S.A.H., M. Goldsmith, A. Ladner, P.E. Mouritzen & L.E. Rose, *Size and local democracy*, Cheltenham: 2014.
- Dijk, H., *Oordelen over de reorganisatie van het binnenlands bestuur. Argumenten of belangen?*, proefschrift Universiteit Twente, Enschede: 2000.
- Ham-Wagner, W. van, 'De gemeente', Instituut voor Bestuurswetenschappen, *Onderzoek naar de bestuurlijke organisatie, Deel I literatuurrapport*, Rijswijk: 1972, p. 97-126.
- Hillenius, D., 'Mr. Hermine J.D. Revers (1899-1987)', *VNG Magazine*, nr. 38, historische kroniek, 22 september 2000.
- Hirst, P., *Associative democracy. New forms of economic and social governance*, Cambridge: 1994.
- Houwelingen, P. van, 'Politieke participatie en de omvang van het lokaal bestuur', *Bestuurswetenschappen*, 2015/1, p. 47-65.
- Internet*, een groot aantal uiteenlopende bronnen voor gegevens over personen en boeken.
- Jong, H.M. de (ed.), *Bestuurswetenschappen. Een analyse van 50 jaar Bestuurswetenschappen*, Den Haag: 1998.
- Koelma, A., *Wisselende aspecten*, openbare les aan de Economische Hogeschool Rotterdam, Alphen aan den Rijn: 14 maart 1934.
- Koelma, A., *Bestuursstelsel en ideologie*, inleiding aan de Economische Hogeschool Rotterdam, Alphen aan den Rijn: 14 maart 1946.
- Koelma, A., 'Een 'grid' in miniatuur', *Bestuurswetenschappen*, 1947a/4, p. 201-212.
- Koelma, A., *Rapport van de Commissie Stad-Randgemeenten (Commissie Koelma)*, Den Haag: september 1947b.
- Nelissen, N.J.M., P.J.M. de Goede & M.J.W. van Twist, *Oog voor openbaar bestuur. Een bekopte geschiedenis van de bestuurskunde*, Den Haag: 2004.
- Poelje, G.A. van, 'Ter inleiding', *Bestuurswetenschappen*, 1946/1, p. 1-3.
- Raadschelders, J.C.N., 'Vijftig jaar Bestuurswetenschappen, 1947-1996', H.M. de Jong (ed.), *Bestuurswetenschappen. Een analyse van 50 jaar Bestuurswetenschappen*, Den Haag: 1998.
- Reussing, G.H., 'Het herindelingsonderzoek. Een "continuïng story"', *Bestuurswetenschappen*, 1996/6, p. 425-438.
- Reussing, G.H., 'Gemeentelijke herindeling. Een rode draad door het werk van Michiel Herweijer', A.T. Marseille & H.B. Winter (eds.), *In wetenschap voor de praktijk, liber amicorum voor Michiel Herweijer*, Nijmegen: 2012, p. 57-65.
- Ruiter, D.W.P., *Gewest en territoriale decentralisatie*, Alphen aan den Rijn: 1976.
- Snellen, I.T.M., 'De grondlegger van de Nederlandse bestuurskunde. Gerrit A. van Poelje', A.F.A. Korsten & T.A.J. Toonen (eds.), *Bestuurskunde. Hoofdfiguren en kernthema's*, Leiden/Antwerpen: 1988, p. 57-69.
- Twist, M.J.W. van & L. Schaap, 'De aartsvaders van de bestuurskunde' (deel 1) en 'Bestuurskunde na 1945' (deel 2, 3, 4, 5), *BB Management*, 1992/3; 1992/4; 1992/5, 1992/6; 1992/7.